

Peter Štih

Knjiga zamujene priložnosti

(Darko Darovec, *Kratka zgodovina Istre*, Založba Annales, Koper 2008, 306 str.)

Čeprav je bil že v prejšnji številki Zgodovinskega časopisa (1-2, 63, 2009, str. 268–272) objavljen obsežnejši zapis o zgoraj navedeni knjigi, se želim v naslednjih vrsticah še enkrat vrniti k njej in ji v razliko od mojega predhodnika, ki je o njej poročal v precej panegirični maniri, nameniti nekaj kritičnih stavkov. Od tu tudi naslov prispevka, kajti knjiga po mojem mnenju ni izpolnila tistega, kar bi naj bila – kratka, dobra in zanesljiva informacija o glavnih potezah celotne istrske zgodovine. Prav to je namreč smisel takšnih in podobnih »kratkih zgodovin«: da nudijo bralcu v komprimirani obliki osnovne informacije o določeni vsebini in da ga seznanijo z bistvenimi stvarmi, ki so pomembne za razumevanje materije. So skratka sredstvo za pridobivanje osnovnega védenja in temelj za nadaljnje poglobljanje. Da dosežejo ta dva cilja pa morajo biti informacije, ki jih podajajo točne, formulacije natančne in razlage v skladu z doseženim stanjem raziskav, pri čemer se seveda samo po sebi razume, da strokovnost vsebine ne sme postati žrtev poljudnega stila pisanja, ki je velikokrat značilen za takšne preglede. Ne trdim, da Darovčeva knjiga vseh teh kvalitiet nima, jih pa ima zagotovo premalo vsaj v tistem delu, ki obravnava srednjeveško zgodovino Istre in ki sem ga že zaradi svoje strokovne usmeritve bral z največjim zanimanjem in velikimi pričakovanji.

Velikimi pričakovanji zato, ker je knjiga izšla kot dopolnjena in izboljšana izdaja dela, ki je prvič izšlo že leta 1992 z naslovom »Pregled zgodovine Istre« in je doživelo več ponatisov ter prevode v italijanščino (1993), hrvaščino (1996) in angleščino (1998) in ker sem pričakoval, da bodo popravljene evidentne (faktografske) netočnosti in površnosti, ki so se piscu zapisale v prvi izdaji. Nezadanje tudi zato, ker sem pričakoval, da so Darovcu, katerega raziskovalni opus je skorajda v celoti posvečen istrski preteklosti in ki je v vmesnem času napredoval do univerzitetnega profesorja, ki na koprski Fakulteti za humanistične študije predava prav zgodovino Istre (znotraj predmeta Zgodovina in etnologija Istre), postale v vmesnem času očitne slabosti in napake prve izdaje ocenjevane knjige. In končno so bila moja pričakovanja velika tudi zato, ker se avtor v predgovoru k drugi izdaji zahvaljuje številnim zgodovinarskim kolegom in kolegicam za predloge in pripombe, ki da so pripomogli k izboljšanju knjige. Ob njihovih uglednih imenih se tako še toliko bolj čudim, da so v prikazu srednjega veka ostale prav vse napake, površnosti in netočnosti iz prve izdaje, kar si lahko razlagam samo tako, da so tisti, ki se jim zahvaljuje za koristne nasvete in pripombe slabo opravili svoje delo ali pa, da ga sploh niso in se jim avtor zahvaljuje za nekaj, kar ni bilo opravljeno.

Svojo kritiko in tudi razočaranje nad knjigo, ki spada v svoji prvi – in ne dvomim, da tudi v svoji drugi – izdaji vsaj pri dveh predmetih tudi med obvezno študijsko literaturo študentov zgodovine v Kopru in s tem med temeljne vire njihovega znanja o prostoru, v katerem študirajo (in večinoma živijo), utemeljujem s sledečimi primeri iz (pre)kratkega poglavja o zgodovini Istre v srednjem veku (vsega skupaj 37 strani, od tega kar 12 strani ilustracij, a niti enega zemljevida!).

Razdelek o srednjem veku uvaja kratko poglavje o »preseljevanju narodov« in propadu zahodnorimskega cesarstva, ki sodi po svoji vsebini sicer še v pozno antiko. Njegova glavna misel je, da so bili Istri prihranjeni težki časi, povzročeni z migracijami barabarskih ljudstev v Italijo od poznega 4. stoletja naprej, pri čemer naj bi odločilno zaslugo za to imelo »zaporno obzidje, ki se je razprostiralo v liniji od Trsata, na Stari trg pri Ložu, do Planine« (str. 49). Avtor tu očitno misli na sistem zapor, poznan že v pozni antiki z imenom *claustra Alpium Iuliarum*, ki je varoval občutljivo in najbolj ranljivo mejo Italije. A ta na severu ni segal samo do Planine, kot bi bilo mogoče razumeti besedilo (podobno se ponovi tudi na str. 51), ampak se je preko Hrušice, kjer je bil ob glavni in najpomembnejši cesti Emona–Akvileja skoncentriran tudi poglavitni del celotnega obrambnega sistema, nadaljeval vse do doline Zilje na Koroškem.¹ Predvsem pa ta obrambni sistem, sestavljen iz zapornih zidov, obrambnih stolpov in večjih utrd, ni bil neke vrste rimski »Kitajski zid«, kot bi lahko sklepal nepoučeni bralec iz diktacije, da je šlo za »obzidje«, ki da se je razprostiralo od Trsata do Planine.

Glede avtorjeve trditve, da je prav ta obrambni sistem obvaroval Istro pred plenjenji barabarskih ljudstev v 5. in prvi polovici 6. stoletja, pa je potrebno reči sledeče. Takrat obrambni sistem očitno ni več funkcioniral, saj so tuja ljudstva oziroma vojske (npr. Kvadi in Sarmati že 374, Zahodni Goti 401 in 408, Huni 452, Vzhodni Goti 489, bizantinska vojska 539 in 552, Langobardi 568) večkrat prešla varovano območje brez težav. Pavel Diakon tako npr. izrecno pravi, da je vstopil Alboin s svojimi Langobardi na območje Benečije, ki je prva provinca Italije, »brez vsakršnih ovir«² in aktivna vloga te vojne krajine oziroma njenega obrambnega sistema je zadnjč izpričana v državljanski vojni med Teodozijem I. in Evgenijem leta 394, ki se je končala z znano in znamenito bitko pri Frigidu v Vipavski dolini.³ Vzroke za to, da Istra – vsaj po informacijah, ki jih imamo – v času teh velikih migracij in plenilnih ter osvajalnih vojaških pohodov ni doživljala usode sosednjih pokrajin, bo torej treba iskati drugje; nemara v tem, da za cilje, ki so jih zasledovali

¹ Gl. Jaroslav Šašel, Peter Petru (izd.), *Claustra Alpium Iuliarum 1. Fontes* (Katalogi in monografije Narodnega muzeja v Ljubljani 5, Ljubljana 1971); Jaroslav Šašel, *Opera selecta* (Situla 30, Ljubljana 1992) 386 sl.

² Paulus Diaconus, *Historia Langobardorum* (ed. Georg Waitz, MGH, *Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum* 48, Hannover 1878) II 9 (Franc Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku 1, Ljubljana 1902, št. 71; zaradi lažje dostopnosti navajam poleg standardnih izdaj virov v opombah v oklepaju tudi slovenski regist v Kosovem Gradivu).

³ Gl. Rajko Bratož (izd.), *Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit/ Zahodni Ilirk in severovzhodna Italija v poznorimski dobi* (Situla 34, Ljubljana 1996); isti, *Bitka pri Frigidu v izročilu antičnih in srednjeveških avtorjev* (Zbirka Zgodovinskega časopisa 12, Ljubljana 1994).

barbarski voditelji in njihova ljudstva, ni bila primarnega pomena; poleg tega je ležala stran od glavne, zgoraj omenjene vpadne ceste v Italijo.

V poglavju o Istri v bizantinskem obdobju je potrebno popraviti že kar prvi stavek, da je polotok že od časa, ko je 538–539 prišel pod oblast cesarja v Konstantinoplu spadal v upravnem oziru pod eksarhat v Raveni (str. 51). Tudi zato, ker je v kontradikciji z drugim stavkom istega poglavja, da sta bili civilna in vojaška oblast v bizantinski Benečiji in Istri sprva ločeni, saj to ne gre skupaj z eksarhatsko upravo, ki je v enih rokah združila vojaško in civilno oblast (eksarh je vojaški naslov, ki je v 4. stol. označeval nižjega, v 6. stol. pa že visokega oficirja in poveljnika velikih vojaških enot). Celinska Italija (brez Sicilije, Sardinije in Korzike) je bila namreč ob oziroma po osvojitvi sprva podrejena kar Narsesu kot poveljniku bizantinske vojske v Italiji, ki mu je nato na čelu uprave Italije sledil Longin, ki je imel položaj pretorskega prefekta. Prvi eksarh je v Italiji izpričan šele 584 (Smaragd) in z dobrimi razlogi se domneva, da je do upravne reorganizacije in uvedbe eksarhata prišlo šele na začetku vlade cesarja Mavrikija (582–602).⁴ Za časa njegove vlade se prvič omenja tudi eksarh Afrike (591) in po besedah Georgija Ostrogorskega je prav organizacija eksarhata v Italiji in Afriki »odprla epoho militarizacije bizantinske uprave in je služila kot vzor za kasnejšo tematsko ureditev.«⁵

Vprašljiva je tudi trditev, da je segala bizantinska oblast v Istri po langobardskih, avarskih in slovanskih vdorih na polotok na začetku 7. stoletja na vzhodu le do Raše in Učke ter na severu do južnega roba Čičarije in Buzeta. Zanj ni v virih nobene prave opore. Najstarejša slovanska naselitev v Istri, ki je po raziskavah Milka Kosa segala do kraškega roba na liniji Trst–Reka, sama po sebi namreč še ne določa politične meje, za katero ni nujno, da se je pokrivala s poselitveno. Kajti tako kot poznamo s Slovani naseljena področja, ki so bila bodisi pod oblastjo bavorskega vojvode (Kremsmünster) ali pa langobardskega furlanskega duksa (*regio Zellia*), so lahko obstajala takšna slovanska območja tudi pod bizantinsko oblastjo v Istri. Eno takšnih bi lahko bil prostor ob reki Raši, ki naj bi po mnenju hrvaške historiografije spadalo v okvir prvotne slovanske naselitve v Istro.⁶ To ozemlje je nedvomno vsaj v pozni bizantinski dobi v Istri spadalo pod bizantinsko oblast, saj je Labin v listini Rižanskega zbora naveden med mesti in kašteli, ki so plačevala davek cesarju v Konstantinoplu.⁷ S tem se seveda postavlja tudi vprašanje ali je meja bizantinske Istre na vzhodu res segla samo do linije Učka–Raša, saj je k Labinu pripadajoči teritorij prejkone segal do par kilometrov oddaljenega Rabca in s tem do Jadranskega morja v Kvarnerskem zalivu. Nasploh vemo o mejah v

⁴ Gl. Ernst Mayer, *Italienische Verfassungsgeschichte von der Gothenzeit bis zur Zunft-herrschaft*, II. Band (Leipzig 1909) 81 sl.; 127 sl.; Jadran Ferluga, *Exarch, Exarchat, Lexikon des Mittelalters* 4, (München–Zürich 1987) 154 sl.

⁵ Georg Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates* (Handbuch der Altertumswissenschaft 12, München³1963) 68.

⁶ Gl. Lujo Margetić, *Histrica et Adriatica* (Collana degli Atti – Centro di Ricerche storiche di Rovigno 6, Trieste 1983) 148 sl.

⁷ *Placitum Rizianense* (ed. Harald Krahwinkler, »...in loco qui dicitur Riziano ...« Zbor v Rižani pri Koprju leta 804 / Die Versammlung in Rižana/Risano bei Koper/Capodistria im Jahre 804, *Knjižnica Annales* 40, Koper 2004) 72 (Gradivo 2, št. 23).

Istri v zgodnjem srednjem veku zelo malo in tako nismo v stanju določiti tudi meje tržaškega numerusa, ki se kot posebna vojaško-teritorialna enota edinkrat omenja v listini Rižanskega zbora leta 804. Ali sega njegova ustanovitev res že v čas langobardsko-avarsko-slovanskih vpadov v Istro konec 6. in v začetku 7. stoletja in ali se je »raztezal od Timava po kraškem delu Istre vse do Kastava« lahko zgolj domnevamo, vsekakor pa to ni »očitno«, niti ne moremo tega postavljati kot dejstvo (str. 53).⁸

Tudi glede prvih vesti, ki povezujejo Slované z Istro bi si želel bolj natančnih formulacij. Takole piše Darovec: »... je Istrane posebno preplašil skupen vdor Avarov ali Obrov in Slovanov leta 599; tedaj se Slovani prvič omenjajo v tej pokrajini, in sicer v ohranjenih zgodovinskih virih vatikanske papeževe kancelarije, naslednjega leta 600 pa jih omenja tudi sam papež Gregor I.« (str. 51). Če pustimo ob strani grd hrvatizem, ki se je prikradel v tekst in ki sta ga spregledali tudi v kolofonu navedeni lektorici, je potrebno povedati, da izvirata obe vesti iz dveh pisem papeža Gregorja I., ki so se nam v prepisu ohranile v njegovem registru; ta pa je nastal kot del poslovanja papeške pisarne.⁹ Med prvo in drugo vestjo ni tako glede njunega izvora nobene dihotomije, ki bi jo bilo potrebno izpostavljati na način, da izvira ena vest iz papeške pisarne, druga pa od papeža. Glede vsebine obeh pisem pa je vendarle pomembno, da poroča prvo iz leta 599 le o zmagah nad Slovani, ki jih je dosegel eksarh Italije Kalinik. O kakšnem skupnem avarsko-slovanskem vdoru v Istro ni govora in tudi to, da se ta vest nanaša na polotok je zgolj – čeprav splošno sprejeta – domneva. Nič kaj verjetna pa je zato trditev, da »le skromni arheološki izsledki pričajo, da so bili Slovani v mestnih obrambnih milicah najemni vojaki, predvsem ob Mirni, kjer se je razprostiral obrambni pas koprsko-novigrajske škofije« (str. 53). Iz arheoloških najdb pač ni mogoče izstisniti zaključka upravnega značaja, da so utrdbe (če so to sploh bile!) ob Mirni sodile v obrambni pas koprsko-novigrajske škofije (za katero niti ne vemo, kako dolgo je obstajala), kar z drugimi besedami pomeni, da jih je ta škofija kontrolirala, vzdrževala in financirala. Še manj pa je mogoče na podlagi arheoloških najdb trditi, da so Slovani sodelovali v mestnih obrambnih milicah in imeli v njih status najemnih vojakov – o tem bi nam lahko govorili le pisni in epigrafski viri, ki jih pa seveda nimamo.

Naj v zvezi s Slovani omenim še Darovčevo mnenje, da je vzroke za to, da se Slovani po svojem prihodu v predalpski prostor še dolgo niso pokristjanili iskati v odsotnosti dejavnosti oglejske cerkve, ki se je »raje ubadala s. t. i. shizmo 'treh kapitljev'« (str. 54). Z njim se ne morem strinjati. Pri vprašanju oglejskega misijona med Slovani pred koncem 8. stoletja ne gre namreč za vprašanje prioritete, ki bi ga bilo mogoče reducirati na to, kaj so v Ogleju delali raje in kaj manj navdušeno ampak za vprašanje realnih političnih razmer. In te so bile do konca 8. stoletja takšne, da Oglej, pa naj bi to počel še tako rad, akcije pokristjanjevanja ni mogel začeti,

⁸ Zadnji je poskusil določiti meje tržaškega numerusa Andrej Pleterski, *De Sclavis autem unde dictis*. Slovani in Vlahi na »nikogaršnjem« ozemlju istrskega zaledja, v: Istra med Vzhodom in Zahodom. Ob 120-letnici Rižanskega zbora (Acta Histriae 13, 2005, 1) 113 sl., in po njegovi rekonstrukciji je obsegal samo neposredno zaledje Tržaškega zaliva.

⁹ Gregorii I Papae registrum epistolarum 2 (ed. Ludo Moritz Hartmann, MGH, Epistolae 2, Berlin 1957) IX, 154; X, 15 (Gradivo 1, št. 126, 131).

niti jo uspešno voditi, saj se je na vzhodni meji Italije začela poganska Avarija, v kateri je bilo vsakršno takšno podjetje nepredstavljivo dokler je imel tam oblast kagan. Vrata na vzhod so se misijonarjem odprla šele z zlomom avarske oblasti in v Ogleju so na novo nastalo situacijo tudi takoj reagirali: med udeleženci frankovskega vojaškega pohoda, ki je pod vodstvom Pipina, kralja Italije in sina Karla Velikega, 796 zapečatil usodo avarskega kaganata, je bil, kot je dobro znano, tudi patriarh Pavlin II. Kot po rangu najvišji prelat, je tudi vodil sinodo škofov nekje ob Donavi, na kateri so bile določene tako smernice pokristjanjevanja kot tudi misijonsko področje, za katerega sta bila odgovorna Salzburg in Oglej.¹⁰

V času slovanske naselitve v zaledje Istre in prvih barbarskih vpadov vanjo, je zgodovino polotoka močno zaznamoval tudi cerkveni razkol na severnem Jadranu, znan pod imenom istrska, pa tudi oglejska shizma. Nikakor pa to ni bila shizma »treh kapitljev«, kot se je zapisalo Darovcu (str. 54) in s čimer je iz shizme treh poglavij (iz lat. *capitulum*), ki je svoje ime dobila po spisih treh teologov (obsojenih na koncilu v Konstantinoplu 553), naredil kar shizmo treh zborov duhovnikov določenih cerkva – to namreč pomeni kapitelj! Shizma je imela za zgodovino severnojadranskega prostora, oglejske cerkve in Istre same kar najbolj dolgoročne in daljnosežne posledice. V bizantinskem Gradežu, metropolitnem središču shizmatičnih škofov, kamor je ob vdoru Langobardov v Italijo 568 iz Ogleja zbežal patriarh Pavlin I. in tja prenesel sedež oglejske cerkve, je bil 607 po smrti patriarha Severa, najbolj markantne figure istrske shizme, za patriarha izvoljen katoliški Kandijan. S tem se shizmatični škofje oglejske metropolitije z langobardskega ozemlja niso sprijaznili in v Ogleju je bil za patriarha izvoljen shizmatik Janez. Dvojne volitve 607 so pomenile razdelitev prej enotnega patriarhata na katoliški gradeški na bizantinskem in shizmatični oglejski na langobardskem ozemlju (tu je shizma vztrajala še skoraj do konca 7. stoletja). Meje cerkvenih provinc na severovzhodnem Jadranu so se prvič po 568 ponovno pokrile z državnimi in ta ureditev je (če odmislimo langobardsko okupacijo Istre med 751 in 774) vzdržala do frankovske osvojitve Istre 788, ko se je metropolit v bizantinskem Gradežu spet znašel v drugi državi kot del njegovih sufraganov (v Istri). Skladnost med cerkveno in državno organizacijo je ponovno vzpostavila sinoda v Mantovi 827, ki je istrske škofije podredila patriarhu v frankovskem Ogleju.¹¹

Gornji povzetek glavnih potez za Istro pomembne cerkvene zgodovine predstavlja splošno znana zgodovinska dejstva, a kljub temu Darovec v popolnem nasprotju

¹⁰ Gl. Rajko Bratož, Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja (Zbirka Zgodovinskega časopisa 8, Ljubljana 1990) 45 sl.; isti, Začetki oglejskega misijona med Slovani in Avari. Sestanek škofov »ad ripas Danubii« in sinoda v Čedadu 796, v: Vinko Rajšp, Ernst Bruckmüller (ur.), Vilfanov zbornik. Pravo – zgodovina – narod (Ljubljana 1999) 79 sl.

¹¹ Za gornji prikaz gl. npr. Heinrich Schmidinger, Patriarch und Landesherr. Die weltliche Herrschaft der Patriarchen von Aquileja bis zum Ende der Staufer (Publikationen des österreichischen Kulturinstituts in Rom I/1, Graz–Köln 1954) 5 sl.; Harald Krahwinkler, Friaul im Frühmittelalter. Geschichte einer Region vom Ende des fünften bis zum Ende des zehnten Jahrhunderts (Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 30, Wien–Köln–Weimar 1992) 69 sl.; Giorgio Fedalto, Aquileia, una chiesa due patriarcati (Scrittori della chiesa di Aquileia 1, Città Nuova 1999) 120 sl.

z njimi piše, da štejemo »ustanovitev in hkrati že ločitev gradeške patriarhije od oglejske ravno v leto 568« (str. 54). Za zbor v Mantovi 827, na katerem so poleg dveh cesarskih in dveh papeških odposlancev sodelovali tudi nadškofa iz Ravene in Milana ter številni škofje (in diakoni) iz Emilije, Ligurije in Benečije, uporablja Darovec izraz koncil (n.n.m.). To načeloma sicer ni narobe, saj izraža ta beseda v latinščini to, kar v grščini beseda sinoda, a vendar si danes z izrazom koncil predstavljamo zbor škofov celotne cerkve (zato tudi ekumenski ali vesoljni cerkveni koncil) medtem, ko s sinodo označujemo regionalne oziroma manjše cerkvene zbore, ki nimajo univerzalnega značaja. Za sodobnega bralca in njegov predstavniki svet bi bilo vsekakor bolje, če bi bil zbor v Mantovi označen z izrazom sinoda, kot stoji že v samem protokolu zapisnik zbora (*congregata est synodus in civitate Mantua*)¹² in kot je to poimenovanje običajno tudi v zgodovinopisni literaturi.

O začetkih frankovske oblasti v Istri Darovec piše, da so polotok Franki dobili za »zeleno mizo« in ne z vojaško zasedbo (str. 57). O tem kako in kdaj točno so Franki dobili Istro ne vemo nič, zagotovo je le to, da se je frankovska oblast nad polotok razširila pred avgustom 791, saj je takrat v frankovski vojski, ki je napadla avarsko postojanko nekje ob vzhodni meji Italije sodeloval tudi že kontingent iz Istre, ki ga je kot frankovski vazal vodil po imenu neznan istrski vojvoda. A v kolikor bi Franki Istro res dobili za zeleno mizo, torej na diplomatski način s pogajanjem in ne z okupacijo, bi to pomenilo, da so se Bizantinci odpovedali delu svojega državnega teritorija in priznali drugo oblast nad njim. Da temu vendarle ni bilo tako, kaže dejstvo, da je bil mir med Bizancem in Franki, ki je reševal tudi sporna vprašanja na severnem Jadranu, sklenjen po dolgotrajnih pogajanjih šele leta 812 v Aachnu.¹³ V kolikor bi bila frankovska oblast nad Istro že pred tem nesporna, bi se ta pokrajina zagotovo omenjala v zakonu o delitvi cesarstva iz 806 (*Diviso regnorum*), ki je Karlovemu sinu Pipinu namenjal precej povečano italsko kraljestvo¹⁴, pa se ne. Prav tako se v tem zakonu ne omenjata niti Dalmacija niti Benetke (s svojim lagunskim svetom), ki sta prav tako bili del bizantinskega ozemlja, a sta 804 prišli pod frankovsko oblast, saj je Karel Veliki leta po Božiču 805 v Diedenhofnu, kamor sta se mu prišla poklonit beneški dož in iz Dalmacije zadarski *dux* Pavel, ki ga je spremljal škof Donat, že izdal *Ordinatio de ducibus et populis tam Venetiae quam Dalmatiae*.¹⁵ Šele temu sledeča vojna in smrt sina Pipina 810 je pripravila Karla Velikega, da se je z aachenskim mirom dokončno odpovedal Dalmaciji in Benetkam, Bizanc pa mu je v zameno priznal cesarski naslov in se tudi za zeleno mizo *de iure* odpovedal Istri, ki jo je *de facto* izgubil pred avgustom 791.

¹² Concilium Mantuanum (ed. Alfred Werminghoff, MGH, Concilia II, Concilia aevi Karolini I/2, Hannover–Leipzig 1908) 584 (Gradivo 2, št. 93).

¹³ Gl. Peter Classen, Karl der Grosse, das Papstum und Byzanz. Die Begründung des karolingischen Kaisertums (Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters 9, Sigmaringen 1988).

¹⁴ Diviso regnorum (ed. Alfred Boretius, MGH, Leges 2/1, Capitularia regum Francorum 1, Stuttgart 1984) 126–130.

¹⁵ Annales regni Francorum inde ab a. 741 usque ad a. 829, qui dicuntur Annales Laurissenses maiores et Einhardi (ed. Friedrich Kurze, MGH, SS rerum Germanicarum in usum scholarum ex MGH separatim editi, Hannover 1895) 120 sl. (Gradivo 2, št. 20).

O prehodu Istre izpod bizantinske v frankovsko politično sfero, o velikih spremembah, ki so se zgodile na polotoku v prvih letih frankovskega režima in sploh o tamkajšnjih razmerah nam priča tudi v širšem kontekstu izjemen dokument – listina Rižanskega zbora iz 804. Na njem so pred odposlanci Karla Velikega (in – kar pri Darovcu manjka – njegovega sina Pipina, ki je bil takrat kralj Italije v katero je sodila Istra) urejali spore med Istrani, tamkajšnjimi škofi in provincialno frankovsko oblastjo. Darovec (str. 58) ga je označil za »pogodbo med frankovsko fevdalno oblastjo in domačo municipalno (oblastjo).« V resnici ni dokument nobena pogodba ampak sodna listina (za katero se v samem dokumentu uporabljalo izrazi *diuudicatus et convenientia, repromissionis cartula*).¹⁶ V njej je v obliki zapisnika povzet sam potek sodnega zbora in sodnega postopka (v obliki inkvizicije), kot tudi razsodba, ki je odpravila vse novotarije (izjema so bili samo tisti slovanski kolonisti, za katere bo skupaj s predstavniki mest ugotovljeno, da jim ne »škodujejo), vpeljane« s strani provincialnega frankovskega nosilca oblasti (vojvode Ivana). Na zboru so bile torej uslišane praktično prav vse pritožbe Istranov in razsodbo je komaj mogoče označiti za »nekakšen kompromis« (str. 58), ampak prej za popoln uspeh Istranov.

Nepotrebna površnost in nerefektirana uporaba pojmov, ki imajo vendarle svoje natančne vsebine, se kaže tudi v delu, kjer Darovec v navezavi na Rižanski zbor govori o Slovanih: namesto o usodi »slovanskih kolonov iz [*recte*: z] Rižanskega zbora« (str. 59), bi bilo bolje govoriti o usodi slovanskih kolonistov, kajti pojem kolon (in z njim zvezan kolonat) že opredeljuje pravni položaj njegovega nosilca in način, kako je povezan z zemljo, ki jo obdeluje; tega pa iz listine Rižanskega zbora glede Slovanov ni moč razbrati. Prav tako uporablja Darovec v istem odseku teksta in le v razmaku nekaj vrstic za temeljno slovansko organizacijsko enoto enkrat izraz župnija, drugič pa hrvaško besedo županija, čeprav je v slovenščini to župa.¹⁷ Predvsem pa ni mogoče z Istro povezati opisa, »da so Slovani prišli v velikem številu ter se razporedili na tem gorskem območju, vendar niso oblikovali svojega kraljestva, niti mestec, niti župnij« (str. 59), ki naj bi izviral iz spisa *De thematibus* Konstantina Porfirogeneta. Zanj je Darovec naštel, da je bil zgodovinar, pravnik in filozof, ni pa za čuda omenil, da je bil v prvi vrsti bizantinski cesar (908 oz. 913–959). Konstantinov spis o temah namreč ne vsebuje niti opisa Istre, niti je v tem precej kratkem delcu moč najti po vsebini enak ali vsaj ekvivalenten zapis.¹⁸ Naj ob robu Darovčevega razpravljanja o slovanskih župah in županih še opozorim, da se v listini iz 1199, v kateri se v Istri prvič omenja institucija župana, ne omenja samo župan Držiha iz Gračišča (str. 59) ampak tudi župan Andrej iz Plomina (*Zupanus Andreas filius Dentasio de Flaona; Zupanus Drasicha de Galegnana*).¹⁹

¹⁶ Placitum Rizianense (kot v op. 7) 80.

¹⁷ Gl. npr. Enciklopedija Slovenije 15 (Ljubljana 2001) 383.

¹⁸ Constantinus Porphyrogenitus, *De Thematibus et De Administrando Imperio* (ed. Immanuel Bekker, *Corpus scriptorum historiae Byzantinae* III, Bonn 1840) 11–64; gl. tudi Božidar Ferjančič (iz.), *Vizantiski izvori za istoriju naroda Jugoslavije* 2 (Posebna izdanja SAN 323, Beograd 1959) 74 sl.

¹⁹ Luka Kirac, *Crtime iz istarske povijesti* (Pazin 21990) 304; Maurizio Levak, *Slaveni vojvode Ivana. Kolonizacija Slavena u Istri u početnom razdoblju franačke uprave* (Zagreb 2007) 91.

Prav tako ne razumem, kako lahko »agrarni razvoj, ki je tekel močnejše pod vplivom staroselcev (istrskih Romanov) oziroma v za Italijo značilnih oblikah agrarnega prava kot najemno razmerje (dediščina antičnega kolonata, liberaličnega zakupa itd.) brez stalne velikosti zemljišča kmečkega gospodarstva in zaradi tega brez ustaljenih velikostnih razmerij med različnimi tipi gospodarstev« (str. 59), »nakazuje« postopno širitev Slovanov. Sam namreč ne vidim nobene korelacije med slovansko širitvijo na polotoku in zapisanim »agrarnim razvojem«, ki hoče – če prav razumem – povedati samo to, da zaradi iz antike prevzetega kolonata in liberaličnega zakupa ni prišlo do oblikovanja po velikosti bolj ali manj uniformiranih podložnih gospodarskih obratov (kmetij). Prej bi nemara iz zapisanega lahko ravno obratno sklepali, da nakazuje preživetje antičnih agrarnih pravnih razmerij in institucij odsotnost Slovanov s svojimi oblikami agrarnega gospodarstva in agrarne organizacije. Predvsem pa se človek sprašuje, kako naj povedano razumeta povprečno zgodovinsko razgledan bralec ali pa študent zgodovine, katerima je knjiga v prvi vrsti namenjena. Še specialist si komaj lahko predstavlja – in vprašanje je če si predstavlja pravilno – kako naj bi potekal nakazani »agrarni razvoj« ter kaj je mišljeno s »stalno velikostjo zemljišča kmečkega gospodarstva« in z »ustaljenimi velikostnimi razmerji med različnimi tipi gospodarstev«. S takšnim načinom podajanja ni knjiga bralcu nič kaj prijazna.

Glede velikih sprememb na začetku frankovske oblasti na polotoku, ki so pripeljale do skrajnega nezadovoljstva istrskih mestnih elit in veleposestnikov ter končno tudi do Rižanskega zbora, se Darovec priključuje tradicionalnemu mnenju, da so bile posledica uvajanja frankovskega fevdalizma. Vendar novejša raziskave odpirajo novo perspektivo; namreč, da se večina pritožb nanaša na spremembe, ki so na novo urejale vojaško organizacijo Istre in ki so bile vpeljane zaradi nekakšnega permanentnega vojnega stanja, v katerem se je znašel polotok na začetku frankovske oblasti, ki korespondira tudi z začetkom avarskih vojn Karla Velikega.²⁰ Več kot desetletje dolgo sta dajali vojna in vojno stanje ton dogajanju med Italijo in Donavo na vzhodu. Odločilna vojaška pohoda, ki sta zapečatila usodo avarskega kaganta, sta šla v letih 795 in 796 iz Furlanije, ki je tako postala mostišče za vojaške operacije največjih dimenzij. Ne more biti dvoma, da je tudi Istra, katere vojaški kontingent je sodeloval že na prvem pohodu v Avarijo poleti 791, čutila vse posledice, ki sta jih prinašala vojna in priprave nanjo in da je morala nositi svoj del bremena: tako v ljudeh, kot v materialnih resursih. Življenje z vojno in za vojno je izčrpavalo ljudi in pokrajine. Angažirati je bilo potrebno vse razpoložljive sile, prilagoditi ekonomijo in centralizirati odločanje. Doseči te cilje in izpolniti ukaze Karla Velikega je pomenilo uvesti številne spremembe v vsakdanjem življenju. Izogniti se jim ni

²⁰ Gl. Stefan Esders, Regionale Selbstbehauptung zwischen Byzanz und dem Frankenreich. Die inquisitio der Rechtsgewohnheiten Istriens durch die Sendboten Karls des Großen und Pippins von Italien, v: Eid und Wahrheitssuche. Studien zu rechtlichen Befragungspraktiken in Mittelalter und frühen Neuzeit (Gesellschaft, Kultur und Schrift. Mediävistische Beiträge 7, Frankfurt am Main 1999) 49 sl.; Peter Štih, Istra na začetku frankovske oblasti in v kontekstu razmer na širšem prostoru med severnim Jadranom in srednjo Donavo, v: Istra med Vzhodom in Zahodom. Ob 1200 letnici Rižanskega zbora (Acta Histriae 13, 2005, 1) 1 sl.

mogla niti Istra, ki je skupaj s Furlanijo in Bavarsko tvorila takorekoč prvo frontno linijo frankovske ekspanzije proti jugovzhodu.

Vzroki, ki so pripeljali do nezadovoljstva Istranov in do hudega konflikta s provincialnim predstavnikom oblasti tako niso bili zgolj posledica zamenjave bizantinskega režima s frankovskim, kar naj bi sprožilo fevdalizacijo in s tem spremembe v istrski družbi, ali zgolj posledica samopašnosti, koruptivnosti in nepotizma novega vojvode Ivana. Ti vzroki so v veliki meri temeljili v vojaško-politični situaciji širšega prostora v zadnjem desetletju 8. stoletja, ki je terjala nove in nove materialne in človeške resurse. Zagotoviti jih, je bila naloga, za katero je bil na provincialni ravni operativno odgovoren vojvoda Ivan. V ta namen je moral sprejeti in udejanjiti vrsto ukrepov, katerih namen je bil ustvariti bolj učinkovit vojaški ustroj pokrajine kot pa ga je omogočala zatečena ureditev, temelječa na mestni samoupravi, ki je bila v rokah domače aristokracije. Z odpravo tribunata je centraliziral in okreplil moč osrednjega vojaškega poveljstva, s povišanimi in novimi davki ter služnostmi je skušal pokriti rastoče stroške in obveznosti, z zaostritvijo vojaške obveze in z naseljevanjem novih ljudi pa pridobiti nove rekrute. Razpravo, ki je osvetlila dogajanje v Istri pred Rižanskim zborom in tudi razloge za njegov sklic z novega zornega kota in ki je bila 2004 predstavljena na simpoziju ob 1200 letnici Rižanskega zbora v Kopru, je Darovec sicer vključil v dopolnjen seznam literature v knjigi, upošteval pa ni iz nje ničesar.

Kar se tiče nadaljnega prikaza politične in upravne zgodovine Istre, kjer se po Darovcu že s frankovsko zasedbo začenja doba »nemških vladarjev« in kar je anahrona formulacija, je opozoriti, da furlanskega krajišnika Balderika na državnem zboru v Aachnu leta 828 ni odstavil Ludvik Nemški (str. 57). To je storil njegov oče in cesar Ludvik Pobožni.²¹ Glede štirih grofij, na katere je bila takrat razdeljena nekdanja Balderikova velika Furlanska mejna krajina, in katerih imena nam Frankovski državni anali ne sporočajo, pa obstojajo v zgodovinopisju zelo različna mnenja. Grafenauerjevo, ki ga povzema Darovec, in po katerem so širi grofije bile Furlanija, Istra, grofija ob Savi (za to ime danes vemo, da ni iz karolinške dobe ampak kasnejša interpolacija v ponarejeno Arnulfovo listino iz 895; zgornje Posavje je takrat pokrival pojem *Carniola*) in spodnja Panonija severno od Drave, je le eno med njimi. Je pa bilo v zadnjem času izpostavljenih kar nekaj argumentov, da je ena med njimi morala biti tudi Karantanija (in ne Spodnja Panonija).²²

Prav tako se ni mogoče strinjati z avtorjevim mnenjem, da je igrala Istra v okviru leta 976 vzpostavljene vojvodine Koroške »samostojno deželno vlogo«, kar utemeljuje s tem, da »so se vojvode velikokrat imenovali karantanski in istrski vojvode, kot. npr. Adalberon leta 1000 (*dux Carentani et Hystriae*) ali njegov naslednik Konrad (*ducatum in Carentano et in Histria*)« (str. 57). Že to, da je vladarjevo oblast in interese v Istri zastopal in izvrševal (mejni) grof, katerega

²¹ Annales regni Francorum (kot v op. 15) 174 (Gradivo 2, št. 96).

²² Gl. Krahwinkler, Friaul (kot v op. 11) 195 sl. in op. 418, 419; Herwig Wolfram, Salzburg, Bayern, Österreich. Die Conversio Bagoariorum et Carantanorum und die Quellen ihrer Zeit (Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung Ergbd. 31, Wien–München 1995) 306 sl.

oblast je povsem primerljiva s tisto, ki sta jo npr. imela (mejna) grofa v Furlaniji ali na Kranjskem, ne kaže, da bi Istra uživala večjo (ali manjšo) samostojnost in avtonomnost kot sosednji (mejni) grofiji. Tudi Adalbero Eppensteinski leta 1000 še ni bil vojvoda. To je postal šele leta 1012 in ni v vladarskih in drugih listinah nikoli označen kot koroški in istrski vojvoda ampak zgolj kot *dux*, *dux istius marchiae* ali pa *dux Carentanorum* in *dux de Carinthia*. Zgolj v dveh historiografskih delih literarnega značaja, ki sta obe nastali šele po Adalberovi smrti (Wipo, *Gesta Chuonradi II. imperatoris*, Herman iz Reichenaua, *Chronicon*), je Eppensteinec (in za njim tudi Konrad II.) označen kot koroški in istrski vojvoda oziroma pri Wipu enkrat celo kot *dux Histriae*. A ker je Wipu Adalbero tudi *dux Carantanorum* in *dux Histrianorum sive Carintanorum*, je očitno, da sta mu oba pojma veljala za sinonimna.²³ Naslovi, ki sta jih nosila Adalbero in Konrad II. ali ki so jima bili nadevani šele po njuni smrti, torej ne nudijo nobene prave opore za zaključek, da je Istra uživala nek posebno samostojen položaj, ki bi ga lahko primerjali z deželnim – in ga tudi ni mogla. Jer pa res, da so mejne krajine na jugu Koroške (z izjemo Veronske marke) na začetku 11. stoletja postale praktično neodvinse od oblasti koroškega vojvode, vendar to ni veljalo samo za Istro, in njen položaj ni bil zato v ničemer izjemen.

Podvomimo lahko tudi v trditev na isti strani, da se je Istra »dokončno oblikovala v samostojno mejno grofijo, ki jo je nemški cesar Henrik III., želeč oslabiti vpliv koroških vojvod, podelil v fevd Udalriku Weimarskemu (1040–1070).« Najprej je tu dejstvo, da se Ulrik Weimar-Orlamündski prvič omenja kot istrski mejni grof leta 1061 v listini puljskega škofa Megingauda in sicer na način, ki je tudi kulturnozgodovinsko zelo zanimiv: med naštetimi pričami je bil Ulrik namreč edini, ki ni znal pisati in je zato namesto podpisa naredil znak v obliki križa.²⁴ Le malo predtem, 1058, je prvič izpričan tudi kot kranjski mejni grof²⁵ in nobenega razloga ni, da bi začetek njegovega mejnogrofovskega položaja v Istri podaljševali v leto 1040, ko se nemara prvič omenja v zelo problematičnem viru in tudi brez kakršnekoli funkcijske oznake.²⁶ Ulrik je torej kot mejni grof na Kranjskem in v Istri izpričan šele pod Henrikom IV., ki je svojega očeta Henrika III. na prestolu nasledil leta 1056. V listinah Henrika IV. se omenja vsaj sedemkrat, od tega kar v štirih, ki se za čas 1062–1067 nanašajo na Istro in je v njih omenjen kot tamkajšnji

²³ Za vse omembe Adalbera v virih gl. Engelbert Klaar, Die Herrschaft der Eppensteiner in Kärnten (Archiv für vaterländische Geschichte und Topographie 61, Klagenfurt 1966) 22 sl.

²⁴ Najboljša objava: Lujo Margetič, Pet puljskih isprava iz X. i XI. stoljeća, v: isti, Rijeka, Vinodol, Istra. Studije (Rijeka 1990) 145 sl. (Gradivo 3, št. 216).

²⁵ Die Urkunden Heinrichs IV. (= D. H. IV.) (ed. Dietrich Gladiss, MGH, Diplomata regum et imperatorum Germaniae 6/2, Hannover 1978) št. 43 (Gradivo 3, št. 201).

²⁶ Pietro Kandler (a cura di), Codice Diplomatico Istriano (= CDI) I (Trieste 1986) št. 98; Franz Schumi (Hg.), Urkunden- und Regestenbuch des Herzogtums Krain I (Laibach 1882/3) št. 31 (Gradivo 3, št. 110, 111). Listini sta v poznani obliki gotovo kasnejša ponaredka, ki pa sta nemara nastali na podlagi pristnih tradicijskihotic. Gl. Peter Štih, Začetki in razmah listinskega pismenstva na ozemlju Slovenije do konca 11. stoletja, Zgodovinski časopis 57 (2003) 284 sl.; Ingrid Würth, Die Grafen von Weimar-Orlamünde als Markgrafen von Krain und Istrien, Zeitschrift des Vereins für thüringische Geschichte 56 (2002) 103 sl., 115 sl.

mejni grof, sam pa je bil tudi prejemnik ene od njih.²⁷ Z dobrimi razlogi lahko domnevamo, da je Ulrika za istrskega (pa tudi kranjskega) mejnega grofa postavil Henrik IV. in ne Hernik III. Prav tako ni nobenega argumenta, da je bilo to storjeno z namenom oslabiti vpliv koroškega vojvode – saj ga 1040 sploh ni bilo! Leta 1039 sta namreč umrla tako koroški vojvoda Konrad II. kot njegov istoimeni bratranec in cesar hkrati, ki ga je nasledil sin Henrik III. A mladi kralj vojvodine Koroške ni podelil v fevd novemu vojvodi, ampak jo je držal v svojih rokah kar osem let, dokler je 1047 ni zaupal švabskemu grofu Velfu III.²⁸

Ne morem se strinjati niti z Darovčevo formulacijo, da so bili istrski (mejni) grofje od druge polovice 11. pa do začetka 13. stoletja »fevdalni gospodarji Istre« (str. 58). Takšna formulacija ne odgovarja oblasti, ki je šla (mejnemu) grofu ampak prej oblasti, ki jo je imel deželni knez kot vladar oziroma gospod(ar) – *dominus terrae* – nad ljudmi določenega ozemlja in prvi (ter edini) od istrskih mejnih grofov, ki je zabeležil vsaj nekaj uspeha pri uveljaviti deželnoknežje oblast v Istri je bil šele oglejski patriarh Bertold med letoma 1218 in 1251.²⁹ V tej formulaciji sledečemu seznamu istrskih (mejnih) grofov pa je potrebno črtati Markvarda († 1076), sina Adalbera Eppensteinskega, ki je bil odvetnik oglejske cerkve, ne pa tudi istrski (mejni) grof,³⁰ kot tudi, da so bili vsi tam naštetih »v glavnem kranjski in istrski mejni grofje obenem«, saj ravno obratno to za večino od njih ne velja!

Kakšno oblast in kakšen položaj so imeli (mejni) grofje v Istri dovolj zgovorno kažeta listini iz 933 (sporazum oz. poravnava med Istrani in Benečani) in 991 (sodni zbor ob Mirni) kot npr. tudi nedatiran seznam pravic oglejskega patriarha na polotoku (iz 13. stol.).³¹ Predvsem je nosilcu (mejno)grofovskega urada pripadala najvišja sodna oblast v celotni provinci in samo on ali od njega delegiran sodnik je lahko skliceval *placita regalia*. Na nižjem nivoju ni bilo neposrednih kraljevih uradnikov ampak mreža mest in kaštelov s svojimi ozemlji in močnimi avtonomnimi uradi oziroma organi, kar je razvidno že iz listine Rižanskega zbora, kot tudi iz listin iz leta 933 in 991. Ernst Mayer, ki je že 1903 prispeval še danes eno temeljnih razprav o oblastno-upravnem ustroju Istre, govori v tem smislu o Istri celo kot o zvezi mestnih republik, ki jih v celoto povezuje nadrejeni (mejni) grof.³²

Trditev Darovca, da je bil iz te zveze kot enklava že od srede 10. stoletja izdvojen Trst (str. 58) ne drži. Pobija jo že listina iz 991, saj je na sodnem zboru,

²⁷ DD H. IV. št. 43, 93, 96, 111, 135, 183, 187 (Gradivo 3, št. 201, 223, 224, 228, 230, 250, 251).

²⁸ Gl. Clauda Fräss-Ehrfeld, *Geschichte Kärntens*. Bd. 1: Das Mittelalter (Klagenfurt 1984) 137; Karl Brunner, *Herzogtümer und Marken. Vom Ungarnsturm bis ins 12. Jahrhundert*. Österreichische Geschichte 907–1156 (Wien 1994) 157.

²⁹ Gl. Schmidinger, *Patriarch und Landesherr* (kot v op. 11) 90 sl., 145 sl.

³⁰ Med 1070 (smrt Ulrika Weimar-Orlamündskega) in 1077 (podelitev Istre oglejskemu patriarhu Sigehardu) mejnogorfske oblasti v Istri Henrik IV. ni podelil v fevd.

³¹ CDI 1, št. 71, 85; Ernst Schwind, Alphons Dopsch (Hg.), *Ausgewählte Urkunden zur Verfassungsgeschichte der deutsch-österreichischen Erblande* (Innsbruck 1895) št. 80 (Gradivo 2, št. 381, 499).

³² Ernst Mayer, *Die dalmatisch-istrische Munizipalverfassung im Mittelalter und ihre römischen Grundlagen*, *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung* 24 (1903) 297.

ki ga je ob Mirni vodil istrski grof Verihen, sodelovala tako tržaški škof kot tudi predstavnik tamkajšnjih mestnih oblasti (skabin).³³ Tudi ni mogoče Darovčeve trditve izpeljevati iz darovnice kralja Lotarja II. tržaškemu škofu iz leta 948, s katero mu je prepustil v mestu in na pripadajočem mestnem ozemlju celo vrsto pravic, ki so prvotno pripadale vladarju – med drugim sodno oblast, fiskalno posest in fiskalne dohodke.³⁴ S privilegijem je tržaški škof sicer postal mestni gospod, kar pomeni, da mu je šla vsa oblast in vsi dohodki, izvirajoči iz te oblasti v Trstu in na njegovem ozemlju, ni bil pa z njim izločen iz oblasti, ki jo je v Istri imel mejni grof: tako kot je moral leta 991 v sporu zaradi motenja posesti procesirati pred istrskim grofom poreški škof, si lahko predstavljamo, da je moral v podobnih zadevah procesirati tudi tržaški, saj ni v privilegiju iz 948 nikjer govora, da bi za spore, v katerih je tržaški škof stranka, bilo pristojno (samo) kraljevo sodišče. Prav tako ni najti v virih potrditve za Darovčevo trditev, da je prejela tržaška škofija od krone že med letoma 844 in 855 ozemlje med Opčinami in Loko (str. 59). Prvi dve poznani kraljevi darovnici – in še ti dve prejkone kasnejša ponaredka –, ki ju je prejela tržaška škofija, sta iz let 911 (914?) in 929: s prvo sta v njeno last in posest prišla beramska kaštela, z drugo pa »škofija« Sipar, Umag in v furlanski grofiji ležeč otok *Paciano*.³⁵

Še manj se je mogoče strinjati z njegovo trditvijo, da se je Trst »kot škofijsko mesto naslanjal na nemške vladarje, Koper kot posvetno pa na zgornjeitalska mesta, ki niso pozabila antične municipalne ureditve in so jo lahko ohranjala do ponovnega vzpona mest konec 12. stoletja« (str. 60). Delati dihotomijo med Trstom kot škofijskim in Koprom kot posvetnim mestom in jo povezovati z različnimi političnimi usmeritvami oziroma naslonitvami, je neupravičeno. Če že govorimo o ohranjanju antične municipalne ureditve v kasnejšem času, potem je vendarle ravno Trst (ki ga lahko tudi štejemo med zgornjeitalska mesta, prav tako Koper, saj je bila Istra še v 11. stoletju del Italije!) tisti, kjer je kontinuiteta antičnega *civitas* prav eksemplarična. Ne izpričuje jo npr. le neprekinjena kontinuiteta tržaške škofije iz antike naprej ampak je ta kontinuiteta tudi vidno povsem otipljiva vsakomur, ki se sprehodi po starem mestnem jedru in se povzpne do stolnice sv. Justa, ki ni samo nastala na mestu nekdanjega rimskega propileja, ampak je dobesedno zrasla iz njega. In tudi mestna občina je v Istri – kot je razvidno iz sledečega ostavka – v srednjem veku najprej izpričana prav v Trstu in šele kasneje npr. v Kopru, ki se je ravno tako opiral na vladarja: kajti tako kot je Trst oziroma njegov škof 948 prejel od Lotarja II. temeljni privilegij, so tudi Koprčani 1035 prejeli od Konrada II. listino z za njihovo življenje nedvomno zelo pomembnimi pravicami (o tem več spodaj).

V zvezi s Trstom naj samo še opozorim, da mesto svojega prvega statuta ni dobilo šele 1350 (str. 84) ampak je to že njegova druga redakcija, medtem ko je prva

³³ CDI 1, št. 85 (Gradivo 2, št. 499).

³⁴ I diplomi di Ugo e di Lotario, di Berengario II e di Adalberto (Luigi Schiaparelli (a cura di), *Fonti per la Storia d'Italia* 38, Roma 1924) št. 11 (Gradivo 2, št. 394).

³⁵ I diplomi di Berengario I (Luigi Schiaparelli (a cura di), *Fonti per la Storia d'Italia* 35, Roma 1903) št. †10; I diplomi di Ugo (kot v op. 34) št. 22 (Gradivo 2, št. 349, 376). Glede vprašanja pristnosti obeh listin gl. *Regesta Imperii* I 3, 2 (bearab. Herbert Zielinski, Köln 1998) št. †1241; *Regesta Imperii* I 3, 3 (bearab. Herbert Zielinski, Köln–Weimar–Wien 2006) št. 1582.

redakcija nastala okrog 1315. To je najstarejši ohranjen rokopis tržaškega statuta,³⁶ katerega nastanek najverjetneje sega v konec 13. stoletja.³⁷ Prav tako ni primerno označiti v zvezi z vojno (fajdo) med beneškim Koprom in habsburškim Trstom leta 1463 takratnega mestnega gospoda Trsta, ki je bil istočasno tudi deželni knez notranjeavstrijskih dežel, kralj (od 1440) in cesar (od 1452) kot »nemškega vojvodo Friderika V. (kasneje kot cesar Friderik III.« (str. 86). Friderik je nosil leta 1463 že 11 let cesarski naslov in ni bil noben nemški vojvoda, ampak vojvoda Avstrije, Štajerske, Koroške in Kranjske, ki je bil – če že hočemo uporabiti pridevnik nemški – po svojem kraljevskem in cesarskem položaju prvi med nemškimi knezi.

Čeprav Darovec piše, da so imeli (istrski) škofje oblast v mestih in celo da so bili »vladarji vsega ljudstva« (str. 66), je zopet dejstvo, da se razen tržaškega škofa – pa še tu je njegova oblast temeljila na kraljevem privilegiju in si je ni uspel pridobiti z lastno močjo – škofje v Istri niso uspeli nikjer drugje polastiti mestne oblasti in vzpostaviti gospostva nad mestom v katerem so rezidirali. In tudi v Trstu je škof v 13. stoletju – zlasti z listinama iz 1236 in 1253, s katerima je dobesedno prodal mestni komuni večino svojih pravic,³⁸ ki mu jih je zagotavljal privilegij iz 948 – izgubil vso svojo nekdanjo oblast.³⁹ Novi nosilec politične moči in oblasti je postala mestna občina, ki se v Trstu prvič omenja že 1139 (in ne, da je bila *ustanovljena* šele 1202, str. 66) in je tako daleč najstarejša poznana mestna komuna⁴⁰ v Istri. 1139 je bila *comunitas Tergestinae civitatis* že povsem organizirana skupnost z gastaldom na čelu, ki pa je še vedno procesirala pred tržaškim škofom.⁴¹ Dotična sodna listina, ki prinaša te dragocene informacije pa je zanimiva tudi zato, ker so v njej prvič zabeležene meje tržaškega mestnega teritorija, ki so bile Tržačanom tako pomembne, da so jih dali (kasneje) zapisati tudi v mestni pečat.⁴² Druga stran v sporu glede teh meja so bili gospodje Devinski, ki se ob tej priliki prav tako prvič omenjajo. Ti seveda niso bili odvetniki (Darovec uporablja izraz advokati) oglejske cerkve (str. 60) – bili so pa njeni ministeriali in vazali – ker to niso mogli biti iz dveh razlogov: položaj oglejskega odvetnika so lahko zasedali samo predstavniki visokega plemstva, kar Devinski niso bili, poleg tega so od 1125 ta urad, ki je postal deden v njihovi rodbini, posedovali goriški grofje.⁴³

³⁶ Kandler, Pietro (a cura di), Statuti municipali del Comune di Trieste, che portano al fronte l'anno 1150 (Trieste 1849). Glede (napačnega) podatka, da naj bi statut izviral že iz 1150 gl. nazadnje Peter Štih, I rapporti tra i conti di Gorizia e Trieste fino alla sottomissione della città agli Asburgo nel 1382, v: Paolo Cammarosano (a cura di), Medioevo a Trieste. Istituzioni, arte, società nel Trecento (I libri di Viella 91, Roma 2009) 94.

³⁷ Gl. Daniela Durissini, Economia e società a Trieste tra XIV e XV secolo (Fonti per la storia della Venezia Giulia, Studi 10, Trieste 2005) 43.

³⁸ CDI 2, št. 265, 290.

³⁹ Gl. Giovanni de Vergottini, Lineamenti storici della costituzione politica dell'Istria durante il medio evo (Trieste 1974) 165 sl.

⁴⁰ Darovec uporablja ta izraz dosledno v moški spolni obliki kot komun, čeprav poznata tako Slovar slovenskega knjižnega jezika kot Slovenski pravopis samo žensko spolno obliko – komuna.

⁴¹ CDI 1, št. 133 (Gradivo 4, št. 148).

⁴² Božo Otorepec, Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem (Ljubljana 1988) 232 sl.

⁴³ Za vrsto oglejskih odvetnikov preden so 1125 to postali goriški grofje gl. Reinhard Härtel, Görz und die Görzer im Hochmittelalter, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 110 (2002) 28 sl.

Za zgodovino Istre nespregledljivih goriških grofov se Darovec povsem razumljivo dotakne na več mestih. Središče njihovih istrskih posesti, ki so pred sredo 14. stoletja zrasla v posebno grofijo in deželo hkrati, je bil pazinski grad in njemu pripadajoče gospostvo. Obojega goriški grofje niso dobili »po dednem pravu« od grofa Majnharda Črnograjskega-Šumberškega (str. 60) ampak kot fevd od poreške škofije (še 1368 je poreški škof investiral goriškega grofa Alberta III. v pazinski in druge poreške fevde)⁴⁴, ki jim je pripadel kot škofijskim odvetnikom. Je pa res, da jim je okrog 1190 vrata do tega fevda pomagala odpreti prav poroka goriškega grofa Engelberta III. s hčerko Majnharda s Črnega gradu-Šumberka (zadnjič se živ omenja 1183), ki je bil tudi odvetnik poreške škofije in s tem v posesti Pazina.⁴⁵

Naj v zvezi z goriškimi grofi v Istri omenim tudi to, da iz Darovčevega prikaza ni vidna vloga in pomen, ki so ga imeli pri oblikovanju Pazinske grofije v notranjosti polotoka, kar je posledično pripeljalo do ene najbolj prelomnih in dolgotrajnih potez istrske zgodovine – do razdelitve polotoka na habsburški in beneški del. Zanj je bila Pazinska grofija oblikovana v enem zamahu, leta 1342 (str. 82), kar ne drži. Oblikovala se je postopno v poldrugo stoletje dolgem procesu, ki se je začel konec 12. stoletja, 1342 pa so si goriški bratje samo razdelili dediščino po svoji očetu Albertu II. in bratrancu Ivanu Henriku, od katere so Albertu III. pripadla goriška posestva v Istri in v Slovenski marki ter Beli krajini.⁴⁶ Ko so Habsburžani 1374 dedovali za Albertom III. Pazinske grofije niso dobili v fevd, kot ima Darovec, ampak v last (isto velja za walseejevsko posest, ki so jo Habsburžani dobili leta 1466). Niti so Habsburžani Pazinsko grofijo podeljevali naprej v fevd ampak je bila 1379 za 14.000 zlatnikov najprej zastavljena Hugu Devinskemu, nato pa so jo dobili v zakup gospodje Walseejevski, dokler niso Habsburžani po izteku zakupne pogodbe 1435 nastavili v njej svojega glavarja in jo začeli priključevati h Kranjski. Podobno kot nekdanja goriška Grofija v Marki in Metliki in Trst, je tudi Pazinska grofija sodila med h Kranjski »pridružena gospostva«, vendar še zdaleč ni res, da je ohranila svojo samostojnost na področju uprave in sodstva vse do časa cesarja Leopolda konec 18. stoletja. Komorno premoženje deželnega kneza v Pazinski grofiji oziroma habsburški Istri je bilo že v 15. stoletju v pristojnosti kranjskega vicedoma. In tudi plemiči s habsburških istrskih posesti, ki so bili tako maloštevilni, da niso mogli zapolniti prisedniških mest lastnega ograjnega sodišča (do katerega so imeli pravico že po privilegiju goriškega grofa Alberta III. iz 1365) ter so zato raje procesirali pred domačimi županskimi sodišči kot pa pred ljubljanskim ograjnim sodiščem, so se vendarle morali že okrog 1530 podrediti slednjemu.⁴⁷ Na simbolni ravni pa je bila nekdanja deželna samostojnost Pazinske grofije dokončno ukinjena 1593, ko je cesar Rudolf II., kot glavni skrbnik mladoletnega kneza notranjeavstrijskih

⁴⁴ CDI 3, št. 786, 787.

⁴⁵ Gl. Peter Štih, Goriški grofje ter njihovi ministeriali in militi v Istri in na Kranjskem (Ljubljana 2009) 85 sl.

⁴⁶ Hermann Wiessner (Hg.), Monumenta historica ducatus Carinthiae 10 (Klagenfurt 1968) št. 161.

⁴⁷ Gl. nazadnje o teh vprašanih Andrej Nared, Dežela – knez – stanovi. Oblikovanje kranjskih deželnih stanov in zborov do leta 1518 (Thesaurus memoriae – Dissertationes 7, Ljubljana 2009) 275 sl.

dežel Ferdinanda II., potrdil v eni sami listini (libelu) skupaj deželne privilegije za Kranjsko, Gorfijo v Marki in Metliki ter Istro (še leta 1567 je Ferdinandov oče nadvojvoda Karel to storil v treh ločenih listinah).⁴⁸

Tudi se mi v povezavi z goriškimi grofi v Istri ne zdi primerno opredeliti vojaška dogajanja na polotoku med letoma 1266 in 1274 (in ne 1267 in 1275) kot državljansko vojno (str. 69, 72). V teh konflikatih in vojaških spopadih, ki pa niso bili omejeni samo na Istro, je šlo najprej za zvezo Ogleja in Goriških proti Motovunu (1266), ki je bila 1267 razširjena še proti Koprju; temu je sledil prelom zveze z Oglejem s strani Goriških, ki so se povezali s Koprjem proti Ogleju in spopadi so se iz Istre razširili tudi v Furlanijo in goriško Posočje (1268); nastale razmere pa so najbolje izkoristile Benetke, katerim so se med 1267 in 1271 podredili Poreč, Umag, Novigrad in Sv. Lovreč. Sovražnosti so bile formalno zaključene šele z mirovnim sporazumom med oglejskim patriarhom in goriškim grofom 1274.⁴⁹ V njem so taksativno našete sovražne dejavnosti, ki so segale od uničevanja gradov do ubojev, plenjenja in pustošenj, in so imele vse značilnosti tipične srednjeveške fajde. Označevati te konflikte in sovražnosti za državljansko vojno, ki po definiciji pomeni vojno med državljani ene in iste države, je po mojem mnenju napačno in zavajajoče. Po isti logiki bi lahko npr. tudi fajdo med celjskimi grofi in Habsburžani, do katere je prišlo po pokneženju prvih in v kateri so se dogajale podobne sovražne aktivnosti kot v našem primeru, lahko označili za državljansko vojno, pri čemer bi bila absurdnost takšne trditve na dlani.

V zvezi z zgodovino Kopra, ki je kmalu po zgoraj omenjeni fajdi prišel pod beneško oblast in, ki ji Darovec (razumljivo) namenja precejšnjo pozornost (str. 62, 66, 69), čudi, da pisec za 10. stoletje, ko dobi kraj v pisanih virih prvič bolj jasno podobo strukturirane urbane naselbine, ne omenja leta 908 izpričanega ženskega samostana, na katerega je bilo opozorjeno šele pred kratkim.⁵⁰ Njegova omemba – in to v listini, v kateri se Koper prvič omenja kot *Iustinopolitana civitas* – ni izjemnega pomena samo za zgodovino mesta samega ampak tudi v širšem kontekstu, saj gre za daleč najstarejšo poznano monastično ustanovo na tleh današnje Republike Slovenije. Drugi pomemben dokument za zgodovino Kopra v 10. stoletju je listina iz 932, s katero so se Koprčani obvezali beneškemu dožu za časa njegovega življenja letno dostavljati sto amfor vina in ki vsebuje zelo dolgo listo koprskih meščanov.⁵¹ Listino, ki ji je pripisal neobstoječo klavzulo o reševanju dolga Benečanom, je Darovec označil za darovnico (str. 62), kar je v popolnem nasprotju z njeno vsebino. V resnici gre za za *promissio*, obljubo. Formalnopravno je npr. povsem primerljiva (v obeh listinah se celo uporablja ista dikcija *promittentes promittimus*) z dobro desetletje mlajšim »paktom«, sklenjenim 944 med beneškim dožem in oglejskim

⁴⁸ Gl. Kranjski deželni privilegiji 1338–1736. Kartalog razstave (Publikacije Arhiva republike Slovenije. Katalogi 31, Ljubljana 2008) 60

⁴⁹ CDI 2, št. 361. O poteku fajde gl. Meinrad Pizzinini, Die Grafen von Görz und die Terra-ferma-Politik der Republik Venedig in Istrien in der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts, Veröffentlichungen des Tiroler Landesmuseum Ferdinandeum 54 (1974) 187 sl.

⁵⁰ Peter Štih, Ženski samostan v Koprju leta 908 – prezrta najstarejša monastična ustanova na ozemlju Republike Slovenije, v: Darja Mihelič (ur.), Otorepčev zbornik (Ljubljana 2005) 43 sl.

⁵¹ CDI 1, št. 70 (Gradivo 2, št. 380).

patriarhom, v katerem je slednji obljubil, da ne bo napadal beneškega ozemlja in ki je prav tako *promissio* privatnega prava.⁵² Zato tudi ne drži, da bi Koprčani za sklenitev takšne obljube potrebovali »pristanek vrhovne oblasti« in da se z njo ni strinjal istrski mejni grof Winter, ki da je prepovedal vračanje dolga Benečanom ter začel ropati njihove posesti in pleniti beneške ladje. Iz naracije listine iz 933 (po svoji obliki je tudi ona *carta repromissionis*),⁵³ ki je bila sklenjena na Rialtu med beneškim dožem na eni strani ter istrskim mejnim grofom, puljskim in novigrajskim škofom ter predstavniki istrskih mest in kaštelov (Pula, Poreč, Novigrad, Piran, Koper, Milje, Trst) na drugi strani in ki našteva vzroke, da so Benečani uvedli neke vrste trgovinski embargo proti Istranom, pač ni mogoče potegniti Darovčevega zaključka, da je škoda, ki so jo povzročili Winter in njegovi ljudje beneški lastnini in interesom na polotoku v povezavi s koprsko obljubo iz leta poprej. Nenazadnje, če bi Koprčani sklenili svojo zavezo brez pristanka oziroma proti volji istrskega mejnega grofa, bi bilo za pričakovati, da bi ta svoje povračilne ukrepe usmeril proti Koprčanom, ki so spadala pod njegovo oblast, in ne proti Benečanom.

Zato se zdi prej verjetno ravno obratno, namreč, da je Koper zaradi škode, ki jo je doživljal zaradi beneškega trgovinskega embarga, skušal s solistično akcijo ublažiti njegove posledice. Koprčani namreč v naraciji listine iz 932 poudarjajo, da je beneški dož Peter Kandijan »do tega trenutka« vedno zaščitniško skrbel za Koprčane, ki so varno in v miru hodili po beneškem ozemlju. Leta 977 je bila sklenjena nova pogodba med Kopro in Benetkami.⁵⁴ A ne zato, da bi se odpravile 933 na Rialtu sprejete obveznosti (str. 62) ampak zato, ker so Koprčani izgubili v požaru svoj arhiv in je bila z novo listino sedaj v modificirani obliki obnovljena »pogodba« iz 932. Ali je bil grof Sikard, ki je v listni dvakrat naveden na prvem mestu, po svojem položaju najvišji reprezentat mesta kot je npr. mislil že Benussi⁵⁵ in za njim tudi Darovec ali pa provincialni grof, kot je mislil Mayer,⁵⁶ ostaja odprto, nedvomno pa je, da ni nosil naslova *locopositus*, ki mu ga je pripisal Darovec. Ta naslov je v listini iz 977 nosil drugopodpisani za Sikardom in vsaj v že omenjenih listinah iz 932, 933 in 991 je stal *locopositus* na čelu mestnih oblasti v Istri,⁵⁷ kar ima na drugem mestu (str. 64) tudi Darovec.

Tudi pri navajanju vsebine listine cesarja Konrada II. za prebivalce Kopra iz 1035⁵⁸ bi si želeli večje natančnosti avtorja (str. 63). Najprej listina ne daje »odlične

⁵² I patti con il patrarcato Aquileia 880–1255 (a cura di Reinhard Härtel, Pacta veneta 12, Venezia 2005) št. 2 (Gradivo 2, št. 391); isti, Tre secoli di diplomatica patriarcale (944–1251), v: Paolo Cammarosano (a cura di), Il patriarcato di Aquileia. Uno stato nell'Europa medievale (Udine 1999) 236.

⁵³ CDI 1, št. 71 (Gradivo 2, št. 381).

⁵⁴ CDI 1, št. 81 (Gradivo 2, št. 462).

⁵⁵ Bernardo Benussi, Nel medio evo. Pagine di storia istriana (Edizione anastatica, Collana degli Atti – Centro di Ricerche storiche di Rovigno 23, Rovigno–Trieste 2004) 591, 623.

⁵⁶ Mayer, Die dalmatisch-istrische Munizipalverfassung (kot v op. 32) 271 in op. 4.

⁵⁷ Gl. Mayer, Die dalmatisch-istrische Munizipalverfassung (kot v op. 32) 279 sl.; Benussi, Nel medio evo (kot v op. 55) 590 sl.

⁵⁸ Die Urkunden Konrads II. Mit Nachträgen zu den Urkunden Heinrichs II. (ed. Harry Bresslau, MGH, Diplomata regum et imperatorum Germaniae 4, Hannover–Leipzig 1909) št. 219 (Gradivo 3, št. 92).

podobe *ponovnega* [ležeče P. Š.] pridobivanja mestnega ozemlja« ampak je z njo Konrad II. podelil (*concedimus*) določeno posest Koprčanom, ki je tako šele takrat prešla iz vladarjeve lasti in posesti v njihovo last in posest. Nadalje vladar ni mogel podeliti prebivalcem Kopa »tudi lastnino meščanov«, ker je le-ta pač bila lastnina meščanov in je zato ni mogel podeliti in takšne določbe seveda tudi ni v listini. Tudi ni cesar potrdil »vladanje meščanom po navadah in običajih njihovih prednikov« ampak jim je potrdil zakone in običaje po katerih so živeli njihovi predniki. Sta pa zato v listini še dve določbi, ki ju Darovec ne omenja, a sta bili za Koprčane najmanj tako pomembni kot predhodni dve. Z eno jim je podelil imuniteto glede plačevanja javnih dajatev, z drugo pa jim je bila zagotovljena pravica do svobodne trgovine v celotnem cesarstvu. Z listino so Koprčani veliko pridobili in po svojem pomenu za njihovo življenje spada gotovo med najpomembnejše dokumente iz koprške zgodovine.

Nenazadnje tudi zato, ker *Koprčani* (*homines habitatores civitatis Iustinopolis, que alio nomine Capras vocatur*) v listini nastopajo kot prejemnik vladarske listine in naslovnik v njej zapisanih določb. To je tako po mojem védenju v našem prostoru edina vladarska listina, ki se je dotikala mest in katere prejemnik ni bil mestni gospod ampak meščani in hkrati (vsaj za čas do prihoda mesta pod Benečane) edina vladarska listina za Koper nasploh. Na podlagi te listine so se Koprčani lahko sklicevali, da jim je nihče drug kot sam cesar priznal in potrdil, da so pravni subjekt in pravna skupnost. Njihova komunalna avtonomija, ki jo izpričujejo tudi že listine iz 932, 933 in 977 je dobila leta 1035 pomembno razširitev svojih pravic kot tudi povečanje svojega teritorija; pomen mesta kot avtonomne skupnosti se je povečal, kar je bilo še toliko lažje, ker takrat Koper ni imel niti svojega škofa, niti škofije. Koprška škofija ima med koncem 6. in zadnjimi desetletji 12. stoletja povsem nejasno zgodovino. Nedvomno je izpričana 599, ko se omenja (v povezavi z Novigradom) njen škof Janez. Nato imamo do 12. stoletja samo še za sredo 8. stoletja veliko kasnejše (in zato nezanesljivo) poročilo v Kroniki beneškega doža Andreja Dandola iz srede 14. stoletja. Po njem sta bila za časa papeža Štefana II. v Kopru, ki naj bi šele tedaj postal škofija (*ut Justinopolitana ecclesia amodo cathedralis existeret*), za škofa postavljena nek Janez in Senator.⁵⁹ »Ponovno ustanovitev« koprške škofije Darovec povezuje z letom 1186, a hkrati že v naslednjem stavku trdi, da »škofija svoje stolice ni izgubila«, da torej ni bila ukinjena ali opuščena in je šlo samo za *sedes vacans*, katerega »ponovno zasedenost« je omogočila šele primerna donacija koprške mestne občine leta 1186 (str. 66).

A če tako kot Darovec ne dvomimo v Dandolovo poročilo za sredino 8. stoletja, potem je še toliko manj razlogov, da mu ne bi verjeli, ko poroča, da je papež Aleksander III. ob sklenitvi miru s cesarjem Friderikom I. Barbaroso v Benetkah 1177 obnovil (*restituit*) na prošnjo beneškega doža v Kopru škofijo, ki je v mestu že dolgo ni bilo več.⁶⁰ Obstoje koprške škofije pred 1186 dokazujeta tudi listina

⁵⁹ Gl. nazadnje Rajko Bratož, Koprška škofija od prve omembe (599) do srede 8. stoletja, v: Prispevki z mednarodne znanstvene konference 1400. letnica koprške škofije in omembe Slovanov v Istri (Acta Histriae 9 (2001) 1) 37 sl.

⁶⁰ Gradivo 4, št. 588.

gradeškega patriarha iz 1180⁶¹ v kateri se je ob papeževi navzočnosti dokončno odpovedal v korist Ogleja vsem pravicam do istrskih škofij, med katerimi se omenja tudi koprška; kot tudi listina papeža Aleksandra III. iz istega leta, s katero je potrdil oglejskemu patriarhu metropolitno oblast nad šestnajstimi škofijami, med katerimi je zopet naštetja koprška škofija, ki pa se je dotika še ena pomembna določba. Ta pravi, da je papež po nasvetu svojih bratov (škofov) ustanovil pri koprski cerkvi škofijski sedež, ki pa naj ga do svoje smrti zaseda tamkajšnji škof Bernard, ki je tudi tržaški škof; po njegovi smrti pa lahko oglejski patriarh pri obeh cerkvah po svoji želji in če sta dovolj dotirani, obnovi škofijski sedež.⁶² Ob tem se zdi presegljivo, da se koprška škofija po vsej verjetnosti ne omenja v istočasni listini, s katero je Friderik I. Barbarosa med drugim potrdil oglejski cerkvi regalije vseh škofij v Istri in katere osnutek so pripravili v Ogleju.⁶³ Kakorkoli že, tržaški škof Bernard je moral umreti pred 5. julijem 1186, kajti takrat je koprška mestna občina podarila koprski škofijski menzi obsežno posest in desetinske dohodke, s čimer je bila izpolnjena zahteva po zadostni dotaciji, med prisotnimi ob tej podaritvi pa se (ob odsotnosti škofa) omenja tudi dvanajst koprskih duhovnikov, ki so prejkone predstavljali celoten stolni kapitelj.⁶⁴ Ta je pred 12. septembrom tudi že izvolil novega škofa, ki ga je papež potrdil in napotil oglejskemu patriarhu v prezentacijo in posvetitev.⁶⁵ Koprška škofija je bila torej po dolgem premoru, ki je lahko segal vse do srede 8. ali pa celo do začetka 7. stoletja, ponovno ustanovljena leta 1177 ali najkasneje 1180, svojega prvega samostojnega škofa pa je verjetno dobila 1186. A to zagotovo ni bil Absalon, kot nas prepričuje podnapis k sliki št. 28 na str. 67, ki v resnici sodi v 13. stoletje.⁶⁶ Da bi škofiji (oz. natančneje področju kasnejše koprške škofije) v vmesnem času poleg škofa v Trstu načelovala še škof iz Novigrada in patriarh iz Gradeža, kot meni Darovec, pa ni izpričano.

Naj se v zvezi s Koprom na koncu dotaknem še Darovčevega prikaza »koprškega kapitana Slovanov« (str. 78 sl.). Tu se površnost (ob kateri se človek še enkrat več vpraša o vlogi v kolofonu navedenih lektorice) kaže že v tem, da je v naslovu poglavja govora o kapitanu, v besedilu pa je ta v glavnem zapisan kot kapetan, čeprav je slovenska beseda zanj glavar in tako je izraz *capitaneus* (*Sclavorum*) že 1954 slovenil tudi Sergij Vilfan.⁶⁷ Ta izraz Darovec enkrat celo uporablja, a istočasno v

⁶¹ Gradivo 4, št. 632.

⁶² Gradivo 4, št. 632.

⁶³ Ne omenja se v merodajni objavi v: Die Urkunden Friedrichs I. 1168–1180 (Hg. Heinrich Appelt, MGH, Diplomata regum et imperatorum Germaniae X/3, Hannover 1985) št. 791 (*preterea regalia omnium episcopatum Hystrie, Tergestini, Polensis, Parentini, Petenensis, Ciuitate Noue*). Drugače ima Kos, Gradivo 4, št. 623, kjer je med gornjimi škofijami naštetja tudi koprška.

⁶⁴ CDI 1, št. 172 (Gradivo 4, št. 724).

⁶⁵ Gradivo 4, št. 727a.

⁶⁶ Gl. *Docesis Justinopolitana* – spomeniki gotske umetnosti na območju koprške škofije (Koper 2000) 243 sl.; Darja Mihelič, Revizija kronologije cerkvenih dostojanstvenikov na Primorskem, Zgodovinski časopis 59 (2005) 41.

⁶⁷ Sergij Vilfan, Koprski glavar Slovanov v avstrijsko-beneški vojni 1508–1516, Kronika 2 (1954) 24; enako seveda tudi v že posmrtno objavljeni Vilfanovi knjigi Zgodovinska pravotvornost in Slovenci (Ljubljana 1996) 286.

istem stavku govori tudi o kapetanu in kapitanu: »Vendar je imel kapetan v vaseh pod Kraškim robom nalogo izključno beneškega davčnega izterjevalca, saj je leta 1388 tedanji glavar Slovanov Zentillin Tarello od podestata in kapitana Kopra ...« (str. 79). Glavarja Slovanov, ki se prvič omenja 1349, so iz svojih vrst volili koprski oziroma beneški plemiči in je bil po funkcijah, ki jih je opravljal neke vrste deželnskosodni organ s sodnimi, upravnimi, fiskalnimi in vojaškimi (poveljevanje kmečkemu sklicu oziroma černidi) pooblastili. Rečemo lahko, da je bil zadolžen za agrarno podeželje znotraj koprškega mestnega ozemlja, ki je bilo v glavnem poseljeno s slovansko govorečim prebivalstvom – odtod tudi njegovo ime. Tako bi lahko v nekaj besedah povzeli in predstavili to zanimivo inštitucijo, pri kateri je značilno (in razumljivo), da je glavar – tako kot ostali nosilci oblastnih organov znotraj koprške komune – vedno izviral iz plemiških vrst. To je bil osnovni pogoj za to funkcijo (kasneje, 1560, so od glavarja pričakovali tudi, da zna slovensko), Darovec pa vidi ravno obratno v opravljanju te in podobnih funkcij pot, ki je odprla njihovim nosilcem vrata v plemiške vrste, s čimer je prišlo do izoblikovanja novega plemstva. Takole pravi: »Gre za oblikovanje novega plemstva, ki se je razvilo iz neplemenitega vojaškega (ministerialnega) sloja z opravljanjem vojaških dolžnosti v raznih deželnih milicah ...« (str. 79). Če pustimo ob strani, da so tudi ministeriali – naj na tem mestu spomnim samo na v tem zapisu že omenjene gospose Devinske – spadali med plemstvo in da ta oblika plemstva znotraj istrskih komun ni izpričana (zato pa je seveda v Istri dobro poznana znotraj zemljiških gospostev), potem je seveda glavni problem tega Darovčevega prikaza velike socialne in pravne mobilnosti ta, da dosedaj še ne poznamo primera, da bi vsaj kakšen glavar Slovanov izviral iz neplemiških vrst in bi zaradi te funkcije postal koprski plemič. Do takrat bodo to le premalo premišljene besede, kot je tudi stavek, da je »del novonastalega nižjega plemstva v Kopru predstavljala tudi sprva dosmrtna funkcija kapetana Slovanov« (str. 79). Funkcija, urad ali pa naslov pač ne more biti del neke družbene skupine, lahko pa vse to pripada njenim članom.

Nasplah je izražanje v knjigi prekomerno površno in kot je bilo pokazano tudi marsikje pojmovno neadekvatno. Mislim, ki jih je želel izraziti avtor je včasih težko slediti, včasih pa so tudi nekoherentne in celo nerazumljive. Če potegnemo črto pod gornji prikaz, ki je opozoril na številne stvarne napake in neprecizne formulacije, na površne analize (dokumentov) in interpretacije ter marsikje na neupoštevanje doseženega stanja raziskav, potem lahko zaključimo, da avtor svojega dela ni opravil tako, kot bi bilo potrebno. A to velja tudi za recenzente knjige, ki bi ga vendarle morali opozoriti na nekatere res nespregledljive slabosti besedila, med katere žal sodi tudi slovenščina. Ta, puščajoč ob strani avtorjev stil pisanja, že z različnim zapisom enih in istih pojmov in tudi s pravopisnimi napakami, ki jih ima, ne dosega ustaljenih jezikovnih norm – nek naš zgodovinarski kolega bi rekel, da je skisana – in zanjo morata svoj del odgovornosti prevzeti tudi v kolofonu navedeni lektorici. Zaradi vsega tega knjiga, žal, ne izpolnjuje standardov, ki naj bi jih imel dober pregled regionalne zgodovine in je daleč od idealov in pristopov, ki jih je avtor načel v uvodnem poglavju (Zakaj in čemu regionalna zgodovina?). Je zgolj knjiga zamujene priložnosti.